

HOOFDSTUK I.

De kerkelijke eenheid hier te lande in de middeleeuwen onder den bisschop, tevens wereldlijk vorst.

In de middeleeuwen, toen de verschillende nederlandsche landschappen niet alleen in hunne regeeringsvormen en staatsbelangen verre uiteenliepen, maar elkander voortdurend bestreden, bestond er hier toch reeds op zeer groote schaal eene bepaalde kerkelijke eenheid. Terwijl er nog van geen staatkundigen band tusschen de verschillende gewesten sprake was, oefende toch een bisschop reeds zijn geestelijk gezag over deze tezamen uit. In tegenstelling met andere landen, waar de indeeling der bisdommen bepaald werd door die van den staat, zien wij hier het omgekeerde en vormt een bisdom als het ware een eenheid boven de elkander steeds bestrijdende deelen van het land. Van uit een centraal punt wordt de kerk in Nederland bestuurd, al beoorlogen de gezamenlijke graven, hertogen en edelen, tuk op de handhaving hunner rechten of belust op de uitbreiding van hun grondgebied, voortdurend elkander. Hoeveel zegen had voor de staatseenheid van dien éénen geestelijken leidsman kunnen uitgaan, indien hij uitsluitend kerkelijk hoofd ware gebleven ! Maar als wereldlijk vorst werd hij een der mede-strijdende machten en werkte hij hierdoor aan de verdeeldheid meer dan de eenheid mede. Ja, het gevolg daarvan is zelfs geweest, dat hij ten slotte zoowel zijn geestelijken invloed als zijn wereldlijke macht heeft ingeboet.

Wij hebben hier natuurlijk het oog op het utrechtsche bisdom en vangen onze geschiedenis van de verhouding van staat en kerk in Nederland met die van dit bisdom aan.

Utrecht had uit de geschiedenis van het Christendom een schoon verleden. Reeds in de zevende eeuw lezen wij van een kerkje, voor de uitbreiding van het christendom door een Frankenkoning, tegelijk met het kasteel Trajectum aan den bisschop van Keulen afgestaan. Wel dreigde de tegenstand der Friezen, die beide verwoestten, Utrecht als steun- en uitgangspunt der zending te vernietigen, maar de volharding der angelsaksische zendelingen kwam dit gevaar te boven. De groote Willibrord vestigde zich dáár. Door zijn toedoen werd op de plaats, waar de St. Thomaskerk had gestaan, de later zoo beroemde Dom gebouwd, gewijd aan Gallië's patroon St. Maarten. In de onmiddellijke nabijheid daarvan verrees de Salvatorskerk. Het bisdom

Utrecht, door hem gesticht, steeg van dat oogenblik voortdurend in omvang en aanzien. Rijkelijk deelde het in de gunst van den machtigen „dux et princeps Francorum” Pepijn van Herstal en diens zoon Karel Martel. Niet alleen verkreeg het den herbouwden burcht Trecht en dien te Vechten, en later de villa Elst in de Betuwe, maar al de tienden van landerijen, slaven, tollén, die voorheen aan de koninklijke schatkist toebehoorden. Daarbij kwam dat Pepijn de korte, de eerste der Karolingische vorsten, niet alleen, op verzoek van den grooten Bonifacius, al deze voorrechten vernieuwde, maar ook verschillende vrijdommen, waaronder die van rechtspraak op al de hoeveën, die aan de kerk behoorden, aan de utrechtsche kerk verleende. Karel de groote ging hiermede voort. Hij bevestigde Frank Gregorius, den leerling van Bonifacius, abt van het klooster St. Salvator, in de rechten en giften, die zijne voorgangers aan het bisdom hadden toegekend. Tevens voegde hij, onder bisschop Alberik I, er verschillende gebieden in den omtrek van de Eem aan toe, verder de hoeve Leusden, land bij Doorn en Cothen tot Duurstede en eindelijk wildernissen en venen bij Amerongen, Elst, Wageningen en Ede. De bisschop mocht voortaan ook belasting heffen voor het onderhoud van de oevers van de Lek en de Eem. En hiermede nog niet tevreden, gaf hij hem al de tienden van de slaven en de landen in zijn bisdom. Eindelijk ontving de bisschop het duurzaam bezit van Duurstede.

Op deze wijze breidde zich de macht van het bisdom Utrecht uit. En daar bijzondere personen het vorstelijk voorbeeld volgden, zette zich dit proces voortdurend voort. Welhaast krijgt het bisdom goederen in Gelderland, daarna in Overijssel en Holland; de inkomsten der riviertollén komen steeds meer in zijne handen. Maar vooral de saksische en salische vorsten maken het bisdom steeds grooter en machtiger. Geheele streken en graafschappen, die in hunne handen waren, schenken zij aan de utrechtsche kerk. Otto de groote draagt aan bisschop Balderik het graafschap tusschen Lek en IJssel met al zijne landerijen, slaven, weiden, bosschen, wateren, visscherijen in vrijen eigendom over; hij geeft hem zijne bezittingen in Muiden en die aan beide zijden van de Vecht, alsmede het klooster en den burcht te Tiel. De bisschop krijgt bovendien van hem het jachtrecht in Vollenhove en Drente; de visscherij in de Zuiderzee en de Vecht en het muntrecht, zonder dat iemand van die munt tol of inkomsten mocht eischen. Otto III schonk het geheele gebied van Bommel met alle grafelijke rechten, en Arkel, aan bisschop Anstried. En eindelijk komen in het begin der elfde eeuw daarbij de graafschappen Drente, Teisterbant en Vollenhove; de villa Cruoniga d.i. Groningen en het land om Deventer. Zelts verleent Hendrik II den utrechtschen bisschop het privilege van rechtsgebied, krachtens hetwelk slaven en vrijen op zijn gebied alleen zouden te recht staan voor den advocaat der kerk, en het zogenaaemde *jus exuviarum*.

Ten gevolge van dit alles steeg de macht van de trechtsche bisschoppen zeer. Geheele gebieden hadden zij in eigendom, en daarop oefenden zij, overeenkomstig het eigendomsrecht dier dagen, allerlei rechten uit, die later de staat in handen nam. Bovendien beteekende het niet weinig dat juist die streken en tollën op de rivieren hun toekwamen, waardoor de belangrijkste punten van den handel, als de oevers van den Rijn, Tiel, Bommel en Muiden, onder hun rechtsgebied kwamen. Vooral de toewijzing aan hen door de duit-sche koningen van geheele of gedeeltelijke graafschappen deed hen de positie krijgen van wereldlijke heeren. Maar de kroon op dit alles werd gezet, toen zij optraden als leenmannen der duit-sche keizers en behalve de oorspronkelijke grafelijke rechten ook de regalia, dat zijn de rechten, die de vorst tot heden in de afgestane graafschappen bezat, hun werden toegekend. Van dit oogenblik af waren de utrechtsche bisschoppen souverain binnen hun uitgestrekt gebied en stonden zij met de hollandsche en geldersche graven en hertogen, in de rij der vorsten. Ja, dezelfde onafhankelijkheid van hunnen leenheer die wij langzamerhand deze laatsten zien verwerven, wordt ook hun deel. Steeds minder worden de beperkingen en de lasten, die het leenverband hun oplegt, totdat ook zij ten slotte als landsheeren optreden.

Vandatoogenblik oefent de bisschop van Utrecht nu ook de rechten van den landsheer uit. De kerkbestuurder treedt als wereldlijk vorst op. Als zoodanig bezit hij wetgevende macht en vaardigt hij ordonnanties uit. Bij hem berust het recht; in den regel vertrouwt hij de rechtspraak in het Nedersticht aan den maarschalk of schout, en in het Oversticht aan den schout, later aan den drost toe; in hoogster instantie behoudt hij haar aan zich. Hij heeft het recht op bepaalde inkomsten en heffingen. Ook verklaart hij den oorlog en sluit hij den vrede. Men mag echter bij dit alles niet vergeten, dat deze rechten hunne beperkingen vonden in de verkregen rechten van corporaties en personen, waaronder die van de steden en edelen in de eerste plaats kunnen worden genoemd. Maar overigens oefent de utrechtsche bisschop in het Stift een onbeperkt wereldlijk gezag uit. Daarachter gaan zijne kerkelijke bemoeiingen zoo goed als geheel schuil. In den regel schijnt, alsof hij meer staats- en krijgsman dan geestelijke is. Hij voert zelf zijne legers aan en is met staatszorgen overladen. Het ligt dientengevolge in den aard der zaak dat bij de verkiezing van een nieuwen bisschop, althans in onrustige tijden, meer gelet werd op staatsmans- of krijgsmanstalenten dan op geschiktheid en bekwaamheid als geestelijke.

Zijn wereldlijk gebied was langzamerhand groot geworden en bestond uit twee deelen: het Oversticht, waartoe Overijssel, Drente, de stad Groningen en het Goorecht behoorden en het Nedersticht, dat zich over de latere provincie Utrecht uitstreekte.

Nog veel uitgebreider dan dit wereldlijk gebied, het Stift van Utrecht, was het bisdom of de diocese, waarover de bisschop als

kerkvorst regeerde. Deze omvatte ten zuidwesten zelfs geheel Zeeland tot Tholen en eenige streken in Vlaanderen over de Westerschelde tot het Zwin; zuidelijk was de rechteroever der oude Maas haar grens, zoodat de Bommelerwaard, het land van Altena, Heusden, Doeveren, Drongelen, Dussen, het eiland van Dorcht en Dubbeldam, Maasdam, Puttershoek, Mijnsheerenland en Heinenoord binnen haar gebied vielen. Ten zuidoosten begon zij bij Emmerik; tot haar behoorde de Waal van Nijmegen tot Kessel en St. Andries, de geheele Betuwe en voorts de geheele Veluwe. Oostelijk omvatte zij de zuidelijke deelen van de graatschap Zutphen; meer noordelijk Overijssel en Drente, met Twente en Salland, tot Oldenzaal, en Coevorden; eindelijk van Groningen de stad en het Goorecht, en Oostergoo en Westergoo in Friesland met de Zevenwolden, met uitzondering van de acht kerspelen. Gelijk de Schelde aan de zuidwestzijde de grens vormde tusschen het bisdom Utrecht en het bisdom Doornik, zoo bepaalde de Maas die aan den zuidoostkant tusschen eerstgenoemd bisdom en het bisdom Luik. Ten oosten scheidde de Rijn het bisdom Utrecht van het bisdom Keulen, maar hoewel dit laatste niet reikte over Maas en Waal, omvatte het 't rijk van Nijmegen en het land van Maas en Waal, en sprong het met een tong westwaarts tusschen Luik en Utrecht in. Noordelijk behoorde alles wat geen deel der Utrechtsche diocese was, tot de bisdommen Munster en Osnabrug. Uit deze begrenzing blijkt dat het bisdom Utrecht verreweg het grootste gedeelte van het tegenwoordige Nederland omvatte en verre het gebied in omvang overtrof, waarover de bisschop het wereldlijk gezag uitoefende.

Als wereldlijk vorst beantwoordde zijn beheer van het Sticht, gelijk van zelf spreekt, aan dat van de andere vorstendommen in ons land, en eigenaardig had dat van hem, als kerkvorst over zijn diocese, veel daarmede gemeen. Persoonlijk liet hij zich met de kerkelijke zaken betrekkelijk weinig in. Over alles, wat het bestuur der kerk betroff, werden de beide kapittels van St. Maarten en St. Salvator, die tezamen het kathedraalkapittel vormden, en als een soort senaat van den bisschop kunnen worden beschouwd, geraadpleegd. Een belangrijk deel der herderlijke zorg namen in de verschillende deelen van het bisdom de aartsdekens voor hunne rekening, die uit de kanunniken of proosten der groote kapittels waren benoemd. Aan hen was de kerkelijke rechtspraak toevertrouwd; zij hadden tevens het bestuur over de kerkelijke goederen en landerijen. Toen deze titularissen, ten gevolge van hun invloedrijken werkring, te veel macht kregen, werden door de utrechtsche bisschoppen weder andere ambtenaren aangesteld, die meer direct van hen afhankelijk waren. Zoo vinden wij den vicaris of vicaris-generaal, die kerken, kapellen, altaren en kerkhoven wijdt; ontwijde kerken en kerkhoven weder verzoent en hen die aan dergelijke ontwijding schuldig staan, strait. Hij dient de wijdingen aan de geestelijken toe en bevestigt en wijdt in Friesland de klooster-

hoofden. Aldaar oefent hij zelfs de rechtspraak uit in de jaren, die geen schrikkeljaren zijn. De wijding der kloosterhoofden buiten Friesland en de rechtspraak in Friesland gedurende de schrikkeljaren hield de bisschop uitdrukkelijk aan zich. De eigenlijke man, die voor hem in den regel de bisschoppelijke rechtspraak in haren geheelen omvang uitoefent, is de officiaal. Deze spreekt recht tusschen geestelijken en leeken, en vonnist over alle misdrijven van geestelijken aard of mixti fori. Hij visiteert de kerken, kloosters en geestelijken, spant het sendgericht en straft de schuldigen met gevangenis, schorsing of ontzetting uit het genot hunner beneficiën, zelfs met het interdict. Onder hem dienen als lagere rechters de zoogenaamde provisorien.

Ter behartiging hunner geldzaken hadden de utrechtsche bisschoppen weder andere titularissen onder zich, als de kameraars, die de geldzaken van het hof beheerden ; de zoogenaamde knapen, die voor de bisschoppen bepaalde geldelijke relaties in orde brachten en hielden ; de klerken, die inkoopden deden en de uitgaven controleerden.

Uit dit alles blijkt hoevele trekken van gemeenschap er bestonden tusschen het beheer van het wereldlijk vorstendom en de kerkelijke diocese.

Maar niet alleen droeg de bisschop in het bisdom Utrecht geheel het karakter van een wereldlijken monarch, door bijzondere omstandigheden was hij bovendien letterlijk voortdurend een speelbal van allerlei politieke machinaties. Reeds bij zijne keuze werd vooral op zijne staatkundige gezindheid gelet. In de kapittels, die hem benoemden, woedde daarover de strijd. De naburige vorsten of heeren hadden daarin hunne familieleden of beschermelingen, die, veelal door hun invloed op die plaats gebracht, op hunne beurt nu ijverden voor de benoeming van iemand, die den hunnen welgevallig was. Verder trachtte men door kuiperijen en knoeierijen, waarbij niet het minst het geld een voorname rol speelde, direct en indirect op de leden van het kiescollege te werken om den man gekozen te krijgen, die het belang van den een of ander het best kon dienen. Menig zeer onverkwikkelijk bedrijf speelde zich dientengevolge in de kapittels af. Vooral de twee machtige naburen van den Utrechtschen bisschop, namelijk Holland ten westen en Gelre in het oosten, deden zich hierbij als tegenstanders kennen. Het kwam er voor elk hunner op aan een lid van hun stamhuis op den bisschopstoel te plaatsen om daardoor den grootsten invloed op den algemeenen loop van zaken te verkrijgen. In die worsteling, die zich niet alleen bij het doen der bisschopskeuze deed gelden, maar niet minder tot bloedige oorlogen heeft geleid, heeft Holland ten slotte gezegevierd. Maar steeds was de bisschop van dien strijd het grootste slachtoffer. Want het eene oogenblik gelukte het den graven van Gelre den bisschoppen ten eigen profijte, in verbond met ontevreden burggraven, afbreuk te doen, en het andere oogenblik maakte Holland

hen van zich afhankelijk. En geheel die jarenlange worsteling eindigde met den voor de utrechttsche bisschoppen zoo vernederenden toestand, dat zij geheel naar de pijpen der hollandsche graven konden dansen.

Daarbij kwam nog een strijd op eigen gebied. Aanhoudend braken er geschillen los tusschen Over- en Nedersticht, omdat het eerste in den regel geheel andere belangen had dan het laatste. Het was niet mogelijk deze op den duur met elkander te verzoenen, vooral niet wanneer naburige vorsten in troebel water meenden te kunnen visschen. De bisschoppen werden dan dikwijls genoodzaakt afgelegen deelen van hun gebied tegen allerlei aanvallen met de wapenen te verdedigen. Nu eens hadden edelen, die zelf als leenmannen souverain gezag uitoefenden, inbreuk op hun wereldlijk gezag gemaakt; dan weder waren het slotvoogden, die, geroepen om de burchten te verdedigen, door de bisschoppen ter beveiliging van hun gebied gebouwd, deze gebruikten tot steunpunten voor de handhaving van hunne eigene macht tegenover die hunner meesters. Ook met vijanden van anderen aard hadden zij soms een niet minder hardnekkigen strijd te voeren. Nu en dan, vooral op het einde der dertiende eeuw, deden zich revolutionnaire bewegingen gelden, die op een gegeven oogenblik zelfs de handwerkslieden tot meesters van de stad Utrecht maakten, en bovendien kwamen de poorters niet zelden tegen de bisschoppen in verzet en trachtten dezen de bisschoppelijke rechten in de stad voor zich te veroveren. Ten gevolge van dit alles trad bij den bisschop de geestelijke geheel voor den krijgs- en staatsman op den achtergrond.

Dit bleek niet minder bij de rol, die de utrechttsche bisschoppen speelden bij den strijd tusschen paus en keizer. Daar zij, ten tijde van Gregorius VII, ten aanzien van hun vermogen en grondgebied, grootendeels van den keizer afhankelijk waren, kozen zij geregeld de partij van dezen laatsten. Willem I, bisschop van Utrecht, ging daarin zoover dat hij op het concilie te Worms van 23 Januari 1076, waarheen Hendrik IV de duitsche bisschoppen had samengeroepen, beweerde dat niemand zijn eed van trouw aan den koning kon houden, als hij niet met den paus brak. Ja, zelfs had hij den moed om de excommunicatie van den paus, waartoe in den raad van den koning den dag vóór Paschen 1076 was besloten, openlijk in de kerk te Utrecht bekend te maken en in tegenwoordigheid van het koninklijk hof het anathema over Gregorius uit te spreken. Zijn opvolger Koenraad de Swaab drukte in dit opzicht zijn spoor, door op de kerkvergadering te Gerstingen van 20 Januari 1085 het formeele recht van den paus te bestrijden om den keizer tegelijk te excommuniceren en zijn kroon te ontnemen. Hij deinsde zelfs niet terug voor de bewering dat de paus geen recht had, de onderdanen van den vorst te ontslaan van den eenmaal door hen aan dezen gezworen eed van trouw. Deze utrechttsche bisschoppen kozen dus wél op krasse wijze de zijde van den keizer.

Maar dit standpunt bleef voor hen alleen houdbaar, zoolang de keizerlijke hulp meer uitwerkte dan de pauselijke gunst. Toen echter de pauselijke macht, ten koste der keizerlijke, in aanzien klom, werd het voor de utrechtsche geestelijken bezwaarlijker om zoo onafhankelijk van Rome te blijven. Op den rijksdag te Worms in 1122 had Hendrik V de investituur met ring en staf aan de geestelijkheid moeten overgeven en zich alleen de bevestiging der bisschoppen in hun wereldlijk gebied kunnen voorbehouden. De utrechtsche kapittels konden dus niet meer allereerst met den keizer, maar moesten vooral met Rome rekening houden. Dit nu ging van hunnen kant niet gemakkelijk, te minder omdat bij de benoeming der bisschoppen allerlei staatkundige belangen van Holland en Gelre ook in het spel waren. Botsingen bleven dan ook niet uit en de meest verwarde toestanden werden in het leven geroepen. Toen bisschop Otto III in 1249 stierf en de kapittels, zich niet storende aan den wensch van den paus, Gosewin van Randerode benoemden, wees de heilige stoel Hendrik van Vianen als tegenbisschop aan. Als gevolg daarvan moest Gosewin zich terugtrekken. Jan van Nassau, straks door de kapittels onder den invloed van den graaf van Gelre tot opvolger van Hendrik gekozen, zag zijne benoeming niet door den paus bekrachtigd; ja, werd zelfs door dezen afgezet, terwijl hij een ander, Jan van Zyrick, op eigen gezag benoemde en allerlei voorrechten schonk. Zoo gingen de pausen voort hun invloed te doen gelden en de utrechtsche kapittels en bisschoppen in nieuwen strijd te wikkelen. Toen in 1322 de kapittels Jan van Bronkhorst tot bisschop hadden gekozen, benoemde de paus den proost van Kamerijk, Jan van Diest. Met behulp van een krijgsmacht trok deze Utrecht binnen. En als deze ongeveer twintig jaren daarna sterft en de kapittels nogmaals eene poging doen om Jan van Bronkhorst, hun vroegeren candidaat, gekozen te krijgen, weigert de paus andermaal en stelt hij een italiaan, Nicolaus de Caputiis, tot bisschop van Utrecht aan. Maar nog grooter werd de invloed van den paus, toen de kapittels onderling in strijd geraakten en ieder der strijdende partijen den heiligen stoel voor haren candidaat trachtte te winnen. In 1371 wilde bij de benoeming van een nieuwen bisschop het domkapittel den domproost Zweder Uterloo, terwijl de andere kapittels Arnold van Hoorn begeerden. Krachtig werd nu bij den paus gewerkt; van Hoorn trok zelf naar Avignon — en kreeg den bisschopszetel. De hierdoor ontstane verwarring werd nog grooter, toen de paus in 1378 den bisschop van Hoorn naar het bisdom Luik verplaatste, den munsterschen bisschop Floris van Wevelinkhoven den utrechtschen zetel toewees en beide bisschoppen over het bezit van het bisdom slaags raakten, omdat van Hoorn wèl het bisdom Luik wilde bezitten, maar tevens het bisdom Utrecht wilde behouden. Het heeft toen ongeveer een jaar geduurd, eer Floris, gesteund door leden der hollandsche partij en omstuwd door een stoet van krijgslieden, baronnen en edelen, zegevierend Utrecht kon binnentrekken.

In de eerste helft der vijftiende eeuw bereikte de verwarring in het bisdom, vooral ten gevolge van den strijd tusschen den paus en de kapittels, haar toppunt. De paus weigerde den in 1423 gekozen Rudolf, graaf van Diephout, keulsch kanunnik en proost van Osnabrück te erkennen en gelastte het kapittel eene andere keuze te doen. Toen de utrechtsche geestelijkheid dit weigerde, gaf hij het bisdom aan Rabanus, bisschop van Spiers. Men had dus tegelijk een canonieken en een pauselijken bisschop. Maar daarbij bleef het niet. Zweder, domproost van Kuilenburg, die, hoewel candidaat van het domkapittel bij de verkiezing in 1423, in de minderheid gebleven en dus afgefallen was tegenover Rudolf, begon zich nu ook weder op den voorgrond te plaatsen, trachtende in troebel water te visschen. Hij haalde Rabanus over om hem, in ruil voor zijn domproostdij van Kuilenburg, den utrechtschen bisschopszetel af te staan en bracht er door geld en goede woorden den paus toe hem in plaats van Rabanus tot bisschop te benoemen. Men had dus weder een bisschop en een tegenbisschop, een schisma dat het Sticht vele jaren in vuur en vlam zette. De één, namelijk Zweder, vond zijn steun bij den paus, de Utrechtsche gilden, vooral het slagersgilde, en de vorsten Philips van Bourgondië en Arnold van Gelre; de ander, Rudolf, bij de meerderheid der kapittels, de ridderschap, de stad Utrecht en het Oversticht. Ten slotte wint Rudolf, maar Zweder, uit Utrecht verdreven, blijft zich van uit andere plaatsen, waar hij vertoelt, als bisschop gedragen. Zoozeer is de toestand in het bisdom in de war, dat een deel der geestelijkheid zich niet meer om het door den paus uitgesproken anathema bekommert en den eeredienst herstelt, die wegens het interdict over de oproerige stad was gestaakt. En de staten, ten einde raad, richten een manifest aan de christelijke wereld, waarbij zij zich, tegenover het onrecht dat hun door den paus was aangedaan, op een concilie beroepen. Merkwaardige stap, tot nu toe in de geschiedenis der kerk onbekend! De utrechtsche kerk was het sprekend beeld geworden van de roomsche kerk in haar geheel, die innerlijk verscheurd, op het punt stond haar wereldlijke macht in haar wezen te zien aangetast.

Wat hielp het dan ook of straks, na Zweder's dood, de legaat van paus Eugenius IV Rudolf als bisschop komt erkennen en deze de pauselijke bevestiging verkrijgt, waar de utrechtsche kanunniken, die Zweder's volgelingen waren, weder een anderen bisschop kiezen, namelijk Walraven van Meurs, broeder van den aartsbisschop van Keulen? De verwarring bleef aanhouden. En terwijl de geestelijkheid zich door oneenigheid verzwakt, staat de staatsarm gereed om haar kerkelijk gezag hier te lande te breken. Bij den dood van Rudolf, tegenover wien Walraven, al had hij den steun van het concilie van Bazel, zich niet kon handhaven, deed de bourgondische macht zich sterker dan ooit gevoelen. Philips bewerkte bij den paus de keuze van zijn natuurlijken zoon David, tegenover den zoo goed als met eenparige stemmen door de utrechtsche kapittels benoemden dom-

proost Gijsbrecht van Brederode. Te laat kwam die eenstemmigheid, want zoo sterk was toen reeds de bourgondische macht, dat niet alleen de verontwaardiging in het Sticht over de benoeming van een bastaard tot bisschop niets uitwerkte, maar Gijsbrecht afstand moest doen van het bisdom, ja zelfs in zijn vroeger ambt van domproost den zegevierenden David naar den bisschopszetel moest voeren.

Een oogenblik scheen het alsof de krachtige arm van Bourgondie niet meer in staat zou zijn David te handhaven. 't Was bij den onverwachten dood van Karel den stoute. Bisschop David moest wijken naar Wijk en de stad, gesteund door een groot deel der utrechtische geestelijkheid, ontbood Engelbrecht van Cleef naar Utrecht, met het vooruitzicht dat hij de bisschoppelyke waardigheid zou verkrijgen. Toen echter de aartshertog Maximiliaan te hulp kwam, keerde de kansen voor den bourgondischen bisschop. Maar gene zou dezen tevens doen gevoelen, dat hij als wereldlijk hoofd van het Sticht langzamerhand had uitgediend. Hij beschouwde zichzelf als zoodanig en stelde Frederik van Egmond in zijne plaats als stedehouder aan. Het bourgondisch-oostenrijksche huis nam dus eigenlijk toen reeds de teugels in handen. Dit bleef zoo onder David's opvolger, Frederik van Baden. Maximiliaan, inmiddels keizer geworden, bewoog dezen, die in het geheel niet tegen de moeilijke tijdsomstandigheden was opgewassen, zijne plaats in te ruimen voor den admiraal Philips van Bourgondie, den natuurlijken broeder van bisschop David, een man, die zich tot dusverre zoo goed als niet met de kerk had ingelaten, doch op het slagveld zijne sporen had verdiend. Op eigen gezag bezette de keizer, terwijl de kanunniken mochten toezien, den bisschoppelyken zetel met genoemden bastaard — en de paus gaf voor 12000 ducaten de bevestiging. Zoo beheerschte op dat oogenblik hier te lande de staat de kerk. Philips zelf zette, door verschillende kerkelyke rechten ten koste van de geestelijkheid aan zich te trekken, nog sterker op het utrechtische bisdom den stempel der staatkundige, en wèl der bourgondische macht, al werkten de Staten van het Nedersticht en vooral de hertog van Gelre hem nog zoo tegen.

Bij Philips' dood haastten zich de kapittels een naar hunne meening politiek onpartijdig man te kiezen, die noch bepaald bourgondisch noch bepaald geldersch gezind was. Hunne keuze viel op Hendrik van Beieren, broeder van den keurvorst van de Pfalz. Maar deze werd maar al te spoedig, ten gevolge van zijne oorlogen met hertog Hendrik van Gelre en de hevige onlusten in Utrecht, genoopt zich in de armen der bourgondiers te werpen. Doch hiermede was de teerling geworpen, en begint het einde van de wereldlyke macht van den utrechtischen bisschop.